

Григорій Скороход, Анатолій Хоменко

НЕЗАБУТНЄ

До 100 - річчя революційних подій 1905 -1907 років

Це село - незвичайне. І справа навіть не в давності (перша письмова згадка датована 1704 роком) чи красі довколишньої природи (тут ще на початку ХІХ століття місцевим поміщиком О. О. Перовським було закладено величний парк, що обрисами алей відтворював герб Російської імперії, його рештки існують досі; тут надзвичайно красиві ліси та луки). Швидше в потужній духовній аурі, що досі незримо огортає Погорільці, нагадуючи кожному: «... що ми? Чиї сини? Яких батьків?» (Т. Шевченко).

Погорільці, що в Семенівському районі, - село героїчне. У час Вітчизняної війни 1812 року його сини самовіддано боролися проти війська Наполеона Бонапарта в полках губернського ополчення. Під час Великої Вітчизняної війни протистояли гітлеризму на фронтах, у партизанських загонах та підпіллі. Село подарувало країні Героя Радянського Союзу генерала І. Д. Бурмакова, юного героя-партизана, відзначеного орденом Леніна, Василя Коробка.

У ХІХ столітті Погорільці стали значним культурно-мистецьким осередком Чернігівщини. Тут жили, працювали, відпочивали відомі діячі російської та української культури, як-от: письменники Антоній Погорільський (псевдонім Олексія Олексійовича Перовського, приятеля О. С. Пушкіна), його племінник - поет Олексій Костянтинович Толстой, поети - брати Жемчужникови - Володимир, Олександр та Олексій, художники-передвижники брати Маковські - Володимир та Костянтин.

Саме у Погорільцях народилося чимало сатиричних поезій та афоризмів Козьми Пруткова (літературне імення творчої групи у складі Олексія Толстого, Олексія та Володимира Жемчужникових).

Напередодні аграрної реформи 1861 року село стало володінням пана Буди - Жемчужникова (на жаль, народна пам'ять не залишила нам імені кріпосника). Можемо здогадуватися про ставлення господаря до кріпаків за його поведінкою після їх «визволення». Наділивши трударів супісками, залишивши собі близько 3000 десятин родючих ґрунтів, усі лісові угіддя, сіножаті та пасовища, землевласник, по суті, закріпив феодальну залежність селян, хоч і в реформованій «личині». Вчорашні кріпаки, задихаючись від безземелля, позбавлені можливостей заготувати сіно і вільно випасати власну худобу, змушені були знову працювати на поміщика, але вже за копійки. Та й ті «доходи» танули, мов віск: погорільчани виплачували платежі в казну за викуп їх державою у пана, за отримані земельні наділи.

Іншою причиною безгрошів'я була жорстока система штрафів, запроваджена Буда-Жемчужниковим за самовільне збирання у панському лісі дров, ягід, грибів, горіхів, за ненавмисну потрапу його нив. Мало того, землевласник, як у середньовіччі, через об'їждчиків суворо стягував гроші за проїзд до селянських клаптів через його угіддя.

Буда-Жемчужников міг дозволити собі утримання на хуторі Ганнівській великої ферми корів-сименталок, тоді як багато селян не мало й корівчини. Орендна плата ж за землю, пасовища та сіножаті була для бідноти не по кишені.

Так тривало до початку ХХ століття. І не лише в Погорільцях. Назривала нова революційна ситуація, збурена недородами, голодом (у царській Росії голод повторювався кожні п'ять літ), пролетаризацією селянства, зміцненням робітничого

руху. Вже з 1902 року відомі серйозні сільські заворушення не лише на Полтавщині та Харківщині, але й на Чернігівщині (пригадаймо спалену панську гуральню з першої частини повісті М. Коцюбинського «Фата моргана», завершеної ще 1903 року). Долила олії у вогонь і нездарна російсько-японська війна. Набирали силу соціал-демократи. Змагалися з ними за вплив на село есери.

У Погорільцях, що 1905 року були центром волості і налічували понад 3000 жителів, також наростало невдоволення політикою царату і діями поміщика. Почастішали конфлікти трударів та визискувача.

На той час у Чернігівській фельдшерській школі діяв нелегальний студентський гурток, що займався поширенням соціалістичної літератури. Один із його членів, Іван Васильович Помаз, був уродженцем с.Погорільців. Він і створив у рідному селі підпільну групу з передових людей. На зборах, що відбувалися у літній час у лісі, а взимку - в хаті селянина Григорія Комісаренка або у приміщенні фельдшерського пункту, читали антимонархічні брошури та листівки, привезені з Чернігова. І. Помаз власноручно виготовив гектограф, розмножував ті листівки, а члени гуртка батько та син Василь і Андрій Нижники, Г. Комісаренко, Карпенко, Сунко, Тимошенко, фельдшери - спершу Кириченко, а згодом Федір Пилипович Блоха та інші розклеювали вночі у селах волості, роздавали надійним людям.

Особливою активністю серед селян відзначався Андрій Васильович Нижник, тоді ще юнак. У день проголошення в церкві царського маніфесту «про дарування конституції», підписаного наляканим Миколою II 17 жовтня 1905 року, саме Нижник прилюдно зірвав текст маніфесту в центрі села, за що місцеві багатії погрожували розправою і прозвали «агітатором».

Робота отаких «агітаторів» прискорила антипоміщицькі виступи у волості.

Відчувши, що пахне смаленим, пан на початку грудня викликав загін драгунів. Розпочалися арешти, побиття непокірних, обшуки в селянських дворах. У сусідній Лосівці солдати шукали «вкрадені» панські дрова і наразилися на опір. Трьох селян було поранено. Як доповідав поліційному приставу 4-ого стану взводний Колтунов, люди «були дуже поганого настрою, ходили якісь схвильовані, до чогось готувалися і чути було розмову між селянами, що готуються громити економію».

Становий приїхав із Холмів на виклик командира драгунів та землевласника до Погорільців 22 грудня 1905 року. Вважав, що достатньо заарештувати підбурювачів-агітаторів І. В. Помаза, А. В. Нижника, Ф. П. Блоху - і селяни втихомиряться.

Поліційному начальнику вдалося заарештувати Андрія Нижника вдома, у сусідньому селі Орликівка, і під конвоєм доставити в економію, що в Погорільцях. Але це стало іскрою до повстання.

Жителі заповнили базарний майдан. Найактивніші вимагали розправи над лютим поміщиком, над становим, закликали до визволення А. В. Нижника. На підвищення зійшов І. В. Помаз і виголосив промову про неможливість для селян жити по-старому, про необхідність перейти до борні з самодержавством та панами. Студента-революціонера, що приїхав саме на канікули, слухали прихильно. Раптом ударили на сполох церковні дзвони. То Іван Фесюра і Тит Чечило піднімали народ. І майдан заповнювався рішучими, які тримали сокири, вила, кілки та мисливські рушниці.

Сільський сход виділив уповноважених для пред'явлення становому ультимативної вимоги звільнити Андрія Нижника, а також послав гінців - вершників привести на підмогу селян Лосівки й Тополівки.

Становий звільнити агітатора відмовився, що підштовхнуло повстанців до радикальних дій. Більше двох тисяч селян рушили до економії з вигуками: «Геть поміщиків і царя! Земля - селянам!» І з трьох боків оточили її. Драгуни відкрили залповий вогонь. Кілька чоловік було поранено. Але це не зупинило людський потік. За лічені хвилини спалахнула сторожка при в'їзді. А за нею - всі інші будівлі двору.

Драгуни, становий і панський управитель сховалися в недалекому лісі. Якраз у цей час прибули лосівчани й тополівці. Коли будівлі догорали, хтось із натовпу вигукнув: «Допоможемо, братці, визволитись і тополівцям!». Заклик було почуто,

і тепер уже майже тритисячна маса повстанців з піснями двома колонами рушила поквитатися з паном Міхневичем - володарем Тополівки, що мешкав у Петербурзі, був сенатором і дійсним таємним радником, а селян грабував руками управителя.

Варто сказати добре слово про порядність ватажків повстання. Коли частина бунтарів налаштувалася розорити крамниці, що належали євреям, то І. В. Помаз та його побратими не допустили чорносотенного погрому. І гарячі голови дорогою підпалили дім царського стражника Лисича.

Приблизно за годину вже палахкотіли ферми Буди-Жемчужникова у Ганнівці, Міхневича - на хуторі Глухівщина, а також садиба та винокурня останнього в Тополівці.

23 грудня до села прибув становий у супроводі 16 драгунів. Кавалеристи з базарного майдану відкрили безладну залякувальну стрілянину по вулицях. Було вбито чотирьох селян, серед них - дванадцятирічного хлопця. Декілька жителів упали пораненими.

А надвечір на підмогу карателям приїхала драгунська сотня. Її вів сосницький повітовий справник. Розпочались арешти, екзекуції над бунтарями. Було заарештовано учасників підпільної революційної групи І. В. Помаза, Ф. П. Блоху, батька та сина Нижників, Г. Комісаренка та ін. - понад три десятки сміливців. Незважаючи на катування, селяни не дали свідчень про підпільників.

Поміщик - сенатор Міхневич - надіслав телеграму чернігівському губернатору зі столиці, вимагаючи виділити солдатів для кари бунтарям, охорони маєтку і погрожуючи в разі відмови звернутися до «государя - імператора».

Слідство у справі про повстання тривало більше року. Селян Хому Васильовича Радченка, Федора Ворону, Віктора Руденка, Івана Фесюру, Тита Чечила та інших найактивніших учасників відправили на каторжні роботи. Декого з підпільників (у т. ч. І. В. Помаза) вислали за межі губернії.

Цілий 1906 рік боялися жити в Погорільцях царські стражники та урядник. Принищили і місцеві глитаї. Селяни продовжували чинити опір владі та панові, хоч і в прихованих формах. Для охорони відбудованої економії поміщик тримав чотирьох солдатів-інгушів, які не зробили висновків із грудневих подій. Однієї ночі двоє лютих охоронців зникли безслідно. Назавтра втекли з села двоє інших.

Одному з авторів (Г. Скороходу) в 1954 році пощастило познайомитися із ще живими учасниками революційних подій у Погорільцях - І. В. Помазом, А. В. Нижником, Андрієм Степанцем, почути розповіді повстанських дітей.

Доля організаторів повстання склалась по-різному. І. В. Помаз останні роки прожив у відомому селі Крути, неподалік Ніжина, працював фельдшером. А. В. Нижник трудився і жив на станції Соль, що в селищі К. Лібкнехта на Донеччині. На жаль, нічого не відомо про фельдшера Ф. П. Блоху.

Минає сто років від часу славних революційних подій у Погорільцях. Вклонімося пам'яті героїв!

Джерела та література:

1. Донесення Сосницького повітового справника від 27. 12. 1905 р. № 2411 губернатору // У зб.: Революція 1905 - 1907 рр. на Україні. - К.: Укрполітвидав. 1949. - С. 360 - 363.
2. Погорільці // У кн.: Чернігівщина: Енциклопед. Довідник. - К., 1990. - С. 635 - 636.
3. Ямпольський І. Г. А. К. Толстой // В кн.: Толстой А. К. Собр. соч. В 4 - х т. - М.: Правда, 1980. - Т. 1. - С. 3 - 48.

